

במעלת השמלות שעל ידם הראו ישראל את חיבתן למצוות ואשר על ידי כך נתעלו השמלות יותר מהכלי כסף והזהב, וכמו שקודש הקדשים הוא שלימות הכלל כמו כן השמלות עבור ישראל חשובים הם מכלי הכסף והזהב משום חביבות המצוה.

הרב ישראל דנדרוביץ

מח"ס הנחמדים מזהב, ערך

"ויקח קרח בן יצהר"

בשני ענינים נפרדים לחלוטין, במסכת מגילה ובמסכת קידושין, מציב הגאון רש"ש בהגהותיו קושיות עצומות המבוססות על פסוק זה של 'ויקח קרח'. לחביבות הדברים צירפנו אהדדי והוספנו עליהם נופך.

א. וכי אבותיו של קרח לא צדיקים היו?

א. כלל גדול קובעת הגמרא במסכת מגילה טו. במתניתא תנא כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין, ופרט לך הכתוב באחד מהן לשבח, כגון (צפניה א') דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה - בידוע שהוא צדיק בן צדיק. וכל שפרט לך הכתוב באחד מהן לגנאי, כגון (ירמיהו מ"א) ויהי בחרש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע, - בידוע שהוא רשע בן רשע.

רבי שמואל שטראשון בהגהותיו על אתר מציב קושיא נוקבת: "קשה לי מן 'ויקח קרח בן יצהר וכו', וכי גם שם נדרוש ח"ו כן", שאם הכלל קובע שבכל מקום אשר בו מצוי רשימת שמות של אדם ואבותיו, ואחד מהם יש בו גנאי הרי זה ראיה שבכולם מצוי גנאי, והרי הוא רשע בן רשע, אם כן מה נעשה מול הפסוק הפותח פרשת קרח, אשר שם נאמר (במדבר ט"ז א') ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן - וכי יעלה על הדעת חלילה לומר שאבותיו של קרח היו רשעים כמותו.

ובדרך אפשר מתרץ הרש"ש דיתכן כי זו בדיוק הסיבה אשר לפיה באו חז"ל ודרשו כל השמות שבפסוק באופן שהכוונה בהם היא על קרח עצמו, וכמו שאמרו במסכת סנהדרין קט: ויקח - אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו, קרח - שנעשה קרחה בישראל, בן יצהר - בן שהרתיח עליו את כל העולם כצהרים, בן קהת - בן שהקהה שיני מולידיו, בן לוי - בן שנעשה לויה בגיהנם. ובזה באו חז"ל לומר כי למעשה אין מוזכרים כאן שמות נוספים מלבד קרח, כל השמות הם למעשה שמות נרדפים של

קרח הבאים כרמז על מעשיו הרעים. ואכן אבותיו של קרח נקיים הם מכל רע.

וראוי לנו לידע כי בדבריו אלו כיוון הרש"ש אל דברי אחד מגדולי האחרונים, בעל נחלת יעקב (על פירש"י, קראקא ת"ב) אשר גם הוא הקשה מפני מה הזכיר הכתוב שמות אבותיו של קרח, והלוא לדברי הגמרא במגילה זה מלמדנו כי אף הם היו רשעים חלילה, ותירץ שמפני כן אכן באו חז"ל במסכת סנהדרין ודרשו את שמות אבותיו של קרח לגנאי. אלא שבשונה מדברי הרש"ש שסבר כי לדרשה זו אכן אבותיו של קרח יצאו כשהם נקיים מכל ענין זה, הרי בעל נחלת יעקב למד כי הכוונה בזה היא אחרת: חטאו של קרח היה כה גדול, עד שאף אבותיו אלו שהוזכרו עמו נתלכלכו בחטאו, ולכן דרשו את שמותיהם לגנאי על מעשה קרח.

והנראה לענות על עצם קושיית הרש"ש (אשר כאמור כבר קדמו בעל נחלת יעקב) בשלשה אופנים: א. המהרש"א בחידושי אגדות מסביר שהגמרא חידשה כלל זה על שם המוזכר לטובה או לרעה שמעיד גם על אבותיו המוזכרים עמו, מפני שאם לא כן לשם מה מזכיר הפסוק בכלל יחוסו זה. כך לטובה, שאם הוא צדיק הרי הוא חשוב בעצמו ואין לו צורך ביחוס אבות. ואם הוא רשע לשם מה צריך להזכיר את אבותיו עמו, ואם בכל זאת מזכירה התורה את אבותיו אין זה אלא כדי להודיענו כי גם אבותיו הם בדומה לו.

אמנם אם זוהי הסיבה הרי לכאורה אצל קרח היא אינה שייכת, שהרי אצל קרח שבא לחלוק על הכהונה היה הכתוב צריך להזכיר העובדא שהוא נצר לשבט לוי, אשר אליו ניתנה הכהונה והלוייה, כדי להסביר בכך הטעם שיצא קרח למחלוקת זו, שאם לא היתה התורה מפרטת את יחוסו של קרח ללוי היה מקרא חסר בכך שלא היינו מבינים מפני מה הוא יצא לריב על הכהונה. ונמצא כי אין ראיה ממה שהוזכרו אבותיו כי אף הם היו כמוהו, כי רמז זה נאמר רק כשהאבות מוזכרים ללא סיבה, ואילו כאן יש סיבה אחרת להזכרתם.

ב. הגאון רבי יצחק וייס מווערבוי בספרו שיח יצחק (בליקוטים על כתובות קד:) העלה לחדש שדווקא אם באותו הפסוק שנוצר רשעותו גם מייחסו הפסוק לאבותיו הרי זה ראיה שגם אבותיו רשעים היו, אולם אם אין מעשה הרשעות מוזכר באותו הפסוק אין זה ראיה על אבותיו שרשעים היו. (ע"ש, ויש לפקפק בזה מכמה אנפי.)

ולפי זה הלוא פשטות פירוש הפסוק אצל קרח היא שקרח לקח את עצמו גרידא (ודלא כאונקלוס שתירגם ואתפלג), ואם כן לא נתפרש בפסוק מעשה רשעותו להריא, ולפיכך אין זה כלול בכלל זה האומר שהיותו רשע מלמד על אבותיו.

ג. ובכלל יש לעיין אולי קושיא מעיקרא ליתא: הרי הגמרא בתחילת דבריה מדגשת שכלל זה לא נאמר אלא במקרה של אדם שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין. לדוגמא: עד שהוזכרו בפסוק לא הכרנו לא את צפניה ולא את כושי. וכשבא הכתוב ופרט לך את צפניה לשבח, למדים אנו מזה כי אף אביו כושי היה צדיק. וכן אצל ישמעאל בן נתניה, שמתחילה מעשיו ומעשי אבותיו סתומים היו ולא ידענו עליהם כלום.

ומכלל הן אתה שומע לאו, שדוקא במקרים כאלו נאמר הכלל הנוכחי, אולם במקרה אשר אין המעשים סתומים אין ללמוד כלל מאחד על רעהו, כי הרי טיבו ידוע ממקום אחר.

ונמצא לפי זה שכלל זה אינו יכול להאמר אצל קרח, שהרי אצלו לא היו מעשי אבותיו סתומים, שהרי מעלת לוי בן יעקב, שהוא משבטי יה, אנו יודעים היטב, וכיוצא בזה מעלת קהת ויצהר, עד שלא שייך לומר בזה שיבוא קרח ויגלה עליהם, כי טיבם כבר יוצא ממקום אחר.

ב. האם אדם יכול לקחת את עצמו?

א. מסכת קידושין פותחת במילים "האשה נקנית בשלש דרכים". ומפרשת הגמרא שבכוונה תחילה נאמר במשנה לשון זה של 'האשה נקנית' ולא 'האשה מתקדשת', לפי שאחד מקניני האשה הוא בכסף, וקנין כסף נלמד מגזרה שוה של קיחה קיחה משדה עפרון. ומחמת שקיחה נקראת קנין, כלשון הפסוק (בראשית כ"ה י') השרה אשר קנה אברהם, לכן גם המשנה משתמשת במטבע לשון של קנין לומר 'האשה נקנית'. ושואלים רבותינו הראשונים, ובראשם בעלי התוס' על אתר (ר"ה וכתוב) שאם כל הסיבה שהתנא במשנה משתמש בלשון קנין היא מפני שמטרתו להשמיע לנו ענין הקיחה על ידי שקיחה נקראת קנין, היה לו לומר בפשיטות 'האשה נקחת', ומה גם שזה לשון הפסוק (דברים כ"ב י"ג) כי יקח איש אשה. ומתרצים התוס' "וי"ל דלא שייך למיתני סיפא ולוקחת עצמה בב' דרכים" מכיון שהמשך המשנה הוא 'וקונה את עצמה בשתי דרכים', הרי שאם המשנה תפתח ותאמר 'האשה נקחת בשלש דרכים' היא תאלץ לסיים באותו מטבע ולומר 'ולוקחת עצמה בשתי דרכים', וזהו כבר דבר שלא יתכן לאומרו. ולא פירשו התוס' מפני מה לא שייך לומר שהאשה לוקחת עצמה, אשר זה טעון הסבר בפני עצמו.

אך גדולה מכך מקשה הגאון רבי שמואל שטראשון: כיצד יכולים התוס' לומר שלשון כזה שאדם לוקח את עצמו אינו יכול להאמר, והלא מקרא ערוך לפנינו הסותר את דבריהם בפירוש, שכן נאמר "ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן, וע"ז הביא רש"י דרשת חז"ל שלקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה.

הרש"ש עצמו מנסה לתרץ כי לשון לקיחה אינו יכול להאמר כי אם בשלב הראשון של תחילת הלקיחה ולא על שלב החזרה, אשר על כן הוא מתאים דוקא לנישואין שהבעל לוקח את אשתו לרשותו ולא על השלב בו האשה חוזרת לרשותה, אלא שהרש"ש עצמו מציב פסוק אחר שממנו נראה להיפך. הרי שבסוף אינו מתרץ כלום על קושיתו זו.

ב. ומצאתי לכמה מגאוני דורינו זצ"ל אשר כיוונו לתירוץ אחד על קושית הרש"ש: הגאון רבי דוד פוברסקי ראש ישיבת פוניבז' (בשיעוריו למסכת קידושין שם) והגאון רבי אליעזר יהודה ולדנברג אב"ד ירושלים בספרו שו"ת ציץ אליעזר (ח"ה סי' כ"ה אות ז') תירצו שלשון לקיחה אינו שייך כי אם בפעולה שבה אדם מוציא דבר ממקום אחר ומכניסו לרשותו, אולם כשפעולת ההוצאה אינה נעשית על ידו ואין הוא אלא מכניס לרשותו, בזה שייך לשון של קנין, כי לשון זה מורה על הכנסה לרשותו ולא על הוצאה מרשות אחרים. ולכן דווקא אצל הבעל שייך לומר לשון לקיחה כי הוא המוציא את אשתו מחזקתה הראשונה ולוקח אותה לעצמו. אולם האשה אינה נעשית חופשית לעצמה אלא על ידי פעולות של גורם אחר, או על ידי גירושי הבעל או על ידי מיתתו. ובזה היא רק קונה את עצמה, אבל היא אינה לוקחת עצמה.

כל זה הוא כמובן דוקא אצל קנין האשה לעצמה, אשר בה הגירושין או מיתת הבעל אינם נעשים על ידה. אולם אצל קרח שהוא זה שפעל ועשה הכל בעצמו, ודאי אין כל מניעה לומר ויקח קרח - שלקח את עצמו.

ג. והנראה לתרץ באופן חדש, בהקדם קושיא עצומה דאיתבדר בבי מדרשא: כיצד יתכן שקרח ועדתו כפרו ביסודות האמונה, כמו שנאמר בתלמוד הירושלמי (סנהדרין פ"י ה"א) קרח אפיקרסי היה ... באותה שעה אמר קרח אין תורה מן השמים ולא משה נביא ולא אהרן כהן גדול, והלא ידועים הם דברי הרמב"ם הכותב באגרת תימן שהבטיח הקב"ה כי כל מי שעמדו רגליו על הר סיני יהא מאמין בנבואת משה רבינו ובכל הבא על ידו, ולפיכך יש לדעת שכל מי שנטה מדרך הדת הנתונה במעמד ההוא שאינו מזרע האנשים ההם' ולא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני! וכן כתב הרד"ק (יחזקאל י"ח ו') "ברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואשר יצאו מכלל אמונתנו לא היו מזרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו", והרי קרח ועדתו היו במעמד הר סיני, וכיצד זה שכפרו ונהיו אפיקורסים.

שאלה זו שאל הגאון רבי אלחנן ווסרמן מברגוביץ את האדמו"ר האמרי אמת מגור, כפי שהאמרי אמת מספר על כך במכתבו לחתנו (הנדפס בספר מכתבי תורה סי' קט"ו "לאהבתך אכתוב מה שנו"נ עם הרב ר' אלחנן וואסרמאן שי' מברגוביטש ... עוד הקשה על רד"ק יחזקאל ואגרות הרמב"ם...). והאמרי אמת ענה לו תשובה נוקבת: קרח האמין במשה! כל דבריו לא היו אלא מן השפה ולחוץ בבחינת יודע את רבונו ומתכוון

למרוד בו. שהרי אם לא כן הוא לא היה אומר למשה 'כי כל העדה כולם קדושים'. מה גם שבאותה שעה לא היתה קיימת מציאות לכפור במשה, שהרי אם משה היה מסיר את המסוה מפניו אף קרח לא היה יכול להביט בפניו, ובודאי ידע היטב כי לא קם נביא כמשה. אין זאת אלא שקרח האמין במסתרי לבו, וכלפי חוץ הוא שהעמיד פנים כאילו הוא כופר.

לימים הציע הגאון רבי משה מרדכי שולזינגר קושיא זו בפני חכמי התורה בדורו (ראה משמר הלוי ברכות סי' ע' ועוד פעמים רבות בספריו), והגאון רבי אלעזר מנחם מן שך ראש ישיבת פוניבז' השיבו דבר ברעיון דומה: הבחירה בין טוב לרע מצויה אצל כל אחד מבני תבל, והיא לא ניטלת ממנו בכל מצב שיהיה. גם מי שעמד על הר סיני עדיין יכול לכפור ביסודות האמונה, כי היכולת לבחור ברע עדיין מצויה בידו. כל ההבטחה שניתנה לעומדים על הר סיני אינה אלא שהטבע שלהם יהיה נמשך לאמונה, ובדרך כלל יהיו מצויים במחנה המאמינים, אלא שהחפצים ברע, כמו קרח ועדתו, על אף ידיעתם את האמת יכולים היו לבחור ברע ולהפוך לאפיקורסים. ויעויין שם עוד שהביא בענין זה גם תשובת הגאון בעל קהילות יעקב, ומשם תקחנו.

מעשה שעלה בדינו הגדרה ברורה בטיב כפירתו של קרח יכולים אנו לחזור למה שפתחנו בו ולהגדיר את השימוש בלשון של לקיחה באופן הבא: לשון של לקיחה לא יכול להאמר כלפי מצב שבו לוקח אדם את עצמו, כי אם כלפי לקיחת דבר המנותק ממנו. אדם יכול לקחת ספר לידי אבל הוא אינו יכול לקחת את עצמו. הסיבה לכך היא כי ללקיחת האדם את עצמו אין כמה לבוא לידי ביטוי. כי אם למשל האדם רוצה ללכת הרי הוא הולך, והוא אינו צריך להכריח את עצמו ללכת. אין לו דבר העומד כנגדו ומונע ממנו את ההליכה, אשר מחמתו יהיה עליו לקחת את עצמו. האופן היחיד בו יתכן שאדם יקח את עצמו הוא אם יהיה דבר המונע ממנו ללכת והוא יתגבר עליו וככל זאת ילך - אזי יהיה שייך בו לשון לקיחה. כי אז הוא לקח את המונע וגבר עליו.

לפיכך כתבו התוספות כי לשון לקיחה שייך דווקא כאשר האיש לוקח את האשה ומקדש אותה, כי היא הרי דבר נפרד ממנו, וזה אינו יכול להאמר על האשה כלפי עצמה, כי אחרי שנשתחררה מבעלה לא שייך לומר שהיא לקחה את עצמה. אולם שונה מכך הוא קרח שעליו שפיר היה הכתוב יכול לומר 'ויקח קרח' שלקח את עצמו, כי הוא הרי מצד עצם טבעו לא היה מסוגל לכפור ביסודות האמונה, שהרי רגליו עמדו על הר סיני, וכדברי הרמב"ם הוא לא היה יכול לנטות מהאמונה התמימה, אלא שקרח הכריח את עצמו לשנות הטבע, הוא כפה את עצמו לכפור ולהוציא את עצמו מן הכלל - על כגון דא שייך לומר שלקח את עצמו, לפי שלקח את עצמו נגד טבעו וידיעתו, ומתורץ היטב קושיית הרש"ש.